

De voortstuwende kracht van de sociaaldemocratie zat hem in de 'nie wieder'-gedachte na twee wereldoorlogen. Maar de tijd, de kostprijs van de welvaartsstaat en het opkomende individualisme erodeerden het utopisme. En dus moet links zichzelf dringend heruitvinden, schrijft Ian Buruma.

De zomer van 1945 was, op zijn zachtst gesteld, een tijd vol drama. Om maar één ding te noemen: de oorlog met nazi-Duitsland was nog maar net achter de rug of de grootste oorlogsheld van Europa, Winston Churchill, werd door zijn landgenoten weggestemd ten gunste van de socialist Clement Attlee.

Dit onthutsende resultaat kwam er niet omdat Churchill werd afgekeurd. De meeste Britten vereerden hem nog steeds. Maar Churchill was ook een symbool van een tijd die voorbij was, een tijd van vanzelfsprekende privileges voor de hogere standen en een onderdanige arbeidersklasse. De meerderheid van de Britse kiezers was niet van zin om na een oorlog vol inspanning en offers terug te keren naar die samenleving van weleer.

Zo'n omwenteling vond niet alleen in Groot-Brittannië plaats. In de Europese landen was het verzet onder Duitse bezetting sterk gekleurd door linkse idealen, het werd dikwijls door communisten geleid. En nadat de Japanners de Europese koloniale machten vernederd hadden in Zuidoost-Azië, waren ook de Aziaten niet van plan de voormalige verhoudingen nog langer te accepteren.

Ook in de Verenigde Staten waaide een vernieuwende wind: vrouwen hadden zich ingezet voor de oorlogsindustrie en zwarte Amerikanen hadden zware offers gebracht als soldaten. Nu was het hun beurt om eisen te stellen.

Alles wordt beter

Kortom, de catastrofe van de Tweede Wereldoorlog resulteerde in een drift naar vernieuwing, naar meer gelijkheid, behoorlijk onderwijs voor iedereen, gedegen goedkope behuizing en vrijheid van koloniale dwingelandij. 'Nooit meer oorlog' was het devies. De stichting van de Verenigde Naties zou leiden tot een soort wereldregering en Europa zou zich verenigen. Van nu af aan werd alles beter.

Dat was de hoop, en die is althans in delen van de wereld niet geheel ijdel gebleken. Zeker, de antikoloniale strijd zou nog enige tijd voortduren, was vaak bloedig, en onafhankelijkheid bracht weer nieuwe problemen met zich mee. Er kwam in de jaren 50 in Europa, Japan, en de VS - gestuwd door de Koude Oorlog - bovendien een conservatieve reactie tegen de linkse idealen van vlak na de oorlog.

Maar toch, de sociaaldemocratie heeft in Europa lang standgehouden. De VN bestaan nog, het ideaal van een verenigd Europa is nog niet dood en de wereld is ondanks alles democratischer dan ooit tevoren.

Toch verkeert alles wat links is nu in crisis. Behalve in Griekenland verliezen sociaaldemocratische partijen in Europa steeds meer stemmen. Rechts populisme is sterker dan ooit. Met name in Nederland en Frankrijk staan volgens de laatste opiniepeilingen populistische partijen aan de top. In België zit een Vlaams-nationalistische partij in de regering. Hindoenationalisten hebben in India de macht overgenomen van de seculiere, min of meer linkse Congrespartij. De conservatieve premier van Japan probeert het donkere oorlogsverleden van zijn land te bagatelliseren. En de Republikeinse partij in de VS wordt overheerst door verwaasde extremisten.

Dat alles zou nog niet zo erg zijn als er een krachtige oppositie kwam van links. Maar die is er nauwelijks. Waarom? Hoe kunnen we het echec van links in vele delen van de wereld verklaren?

Het verloop van tijd speelt natuurlijk een rol. Collectief idealisme raakt uitgeblust. Weinig mensen kunnen zich de Tweede Wereldoorlog nog herinneren. De behoefte om het collectief beter te doen, is weg.

Al in de jaren 70 begon men zich ook te realiseren dat de welvaartsstaat te duur was geworden, en gevestigde belangen van vakbonden en andere instituties maakten in beginsel progressieve instellingen juist behoudend. Bovendien kregen linkse partijen te kampen met het eigen succes. Het industriële proletariaat bestond nauwelijks nog en linkse denkers lieten de klassenstrijd langzaam varen en concentreerden zich op de derde wereld, seksuele gelijkheid, feminisme, antiracisme, multiculturalisme en andere zaken die een betrekkelijk hoogopgeleide elite meer aanspraken dan de massa van het volk.

De val van de Sovjet-Unie was in haast elk opzicht een zegen, niet het minst omdat nu ook Oost-Europeanen democratisch konden worden bestuurd. Maar hoewel sociaaldemocraten vaak fel anticommunistische waren, betekende het einde van het Sovjetmodel geen onverdeelde winst voor gematigd links. Integendeel: na 1989 groeide het wantrouwen tegen elke vorm van utopisme, of zelfs collectief idealisme. Het tijdperk van ongebreidelde individuele vrijheid brak aan. In de woorden van Margaret Thatcher: there is no such thing as society.

Natuurlijk konden Thatcher en Reagan niet alle sociale verworvenheden afbreken. Dat was waarschijnlijk ook niet hun bedoeling. Maar het neoliberalisme schiep een intellectueel vacuüm dat vooral in tijden van crisis gemakkelijk kon worden gevuld door ongewenste vormen van massamobilisering.

Nu, die tijden braken allengs aan: revolutionair geweld in naam van de islam, een geduchte beurskrach in 2008, grote spanningen in de eurozone, burgeroorlog in het Midden-Oosten, vluchtelingen aan de poreuze grenzen van Europa. En volksmenners geven de

schuld aan de 'elites', in eigen land en in Brussel, die voor al die ellende verantwoordelijk zouden zijn, elites die, om een geliefde leuze te citeren, behoren tot 'de linkse kerk'.

Hollande vs. Le Pen, Cameron vs. Farage

Dat is zorgelijk. Niet zozeer omdat er een fascistische dictatuur staat te komen, maar omdat extreem-rechts nog zo weinig tegengewicht krijgt. Steeds meer worden politici in de grote gematigde partijen gedwongen om de populistische naar de mond te praten, uit angst meer kiezers te verliezen. François Hollande moet bewijzen dat hij net zo hard tegen minderheden kan optreden als Marine Le Pen, David Cameron moet afgeven tegen 'Europa' en vluchtelingen waren uit Groot-Brittannië om te tonen dat hij niet onderdoet voor Nigel Farage. En Republikeinen in de VS beloven dat als zij aan de macht komen er een einde zal komen aan Obama's gezondheidszorg en er weer flink oorlog zal worden gevoerd.

Ook dit tij zal wel weer keren, maar daarvoor moet links zichzelf opnieuw uitvinden. Dat daaraan behoefte bestaat, werd bewezen door het gigantische succes van Thomas Piketty's *Kapitaal* in de 21ste eeuw. Er zijn genoeg aanknopingspunten: integratie en gelijke kansen voor minderheden, meer economische gelijkheid, bescherming van het milieu. Maar het zou meer dan tragisch zijn als we moesten wachten op een nieuwe oorlogscatastrofe om een nieuwe golf van idealisme te ontketenen. Ik ben bang dat er dan nog weinig zal overblijven om weer overeind te kruipen.

Ian Buruma

Copyright © 2015 Corelio. Alle rechten voorbehouden